

Informaation liikatarjonta

Tietoyhteiskunnan suurin riski*

Timo Kuronen

Tietoyhteiskunta voi toteutua kahdella lähes vastakkaisella tavalla. Ensimmäinen vaihtoehto perustuu informaation ylitarjontaan ja nopeutuvaan laitekiertoon. Toinen vaihtoehto perustuu informaation hitaaseen ja vaivalloiseen jalostamiseen ensin tiedoksi, sitten ymmärrykseksi ja lopulta viisaudeksi. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa välineillä on vain toissijainen merkitys. Sen vuoksi esimerkiksi tietokoneohjelmista ja niiden käyttämiseen tarvittavista laitteista pyritään tässä vaihtoehdossa tekemään mahdollisimman pitkäikäisiä.

Käytännössä asia ei tietenkään ole aivan näin yksinkertainen. Yhteiskuntien kehityksessä ei ole mahdollista valita kahden selväpiirteisen vaihtoehdon välillä. Molemmat vaihtoehdot toteutuvat samanaikaisesti. Ne kilpailevat taloudellisista resursseista, ihmisten ajankäytöstä ja julkisen mielipiteen huomiosta.

Vaihtoehdot eivät ole täysin erillisiä. Kumpikin edellyttää josakin määrin toisen vaihtoehdon mukaisten ratkaisujen toteutumista. Tietoon perustuva yhteiskunta ei toimi pelkän abstraktin tiedon varassa – myös välineitä tarvitaan. Toisaalta pelkät välineet edes läpeensä kaupallisessa yhteiskunnassa eivät pysty tuomaan tyydytystä ihmisten elämään. Välineiden kauppa on vähintäänkin kuoruttettava tietoon liittyvillä arvoilla ja painotuksilla.

Myös yksittäisten ihmisten toiminnassa tietoyhteiskunnan toteutumisen tavat käyvät jatkuvaa kilpaa. Ihmiset toteuttavat itseään materiaalisessa maailmassa, jossa jatkuvat kompromissit ihanteiden ja realiteettien välillä ovat väistämättömiä. Valinnoilla voi kuitenkin vaikuttaa sekä tietoyhteiskunnan toteutumisen tapaan että oman elämäntarinan muotoutumiseen. Jokainen voi omalta osaltaan miettiä, edistääkö oma tarinani markkinatalouden muuttumista entistä

*Julkaistu *Tiedepolitiikka* -lehdessä, 23(3), 1998.

ahdistavammaksi vai edistääkö se täysipainoista ja inhimillisesti arvokasta elämisen tapaa.

Tietoyhteiskunnan riskit

Jussi T. Koski on kirjoittanut tietoyhteiskunnan toteutumisen ongelmista mielenkiintoisen, tarpeellisen ja ennen kaikkea hyvin rohkean kirjan (Koski 1998). Kirjan keskeisin teema käsittelee informaation liikatarjontaa ja niinpä Koski onkin antanut teokselleen erikoisen ja puolittain kansanomaiselta kuulostavan nimen *Infoähky*. Sanassa yhdistyy informaation aikakauden kansainvälisyys ihmisen hyvin raadollisiin vaivoihin. Tavallisimmin ähky olisi seurausta ylensyömisestä. Tässä tapauksessa ähky on peräisin informaation – ei niinkään ahmimisesta tai mässäilystä vaan – liiallisesta ja vaikeasti kontrolloitavasta tarjonnasta. Sana *ähky* on tässä Kosken osuva käänös englanninkieliselle termille *glut*.

Lukijalle kohdistamissaan huomautuksissa Koski toteaa, että kirja on tarkoitettu ”sytyke- ja pohdintakirjaksi tietotyön sankareille: opettajille, johtajille, toimittajille, tutkijoille, poliitikoille ja virkamiehille”. Toivoa sopii, että lueteltujen ammattiryhmien joukosta todella löytyy sankaruutta ja sankareita keskustelua jatkamaan. Aina-kin johtajien, tutkijoiden, poliitikkojen ja virkamiesten piirissä keskustelu aiheesta on ollut vähäistä ja yksipuolista. Sankaruutta kun ei ole vallitsevan mielipiteen vaisu tukeminen tai usein hoettujen fraasien kritiikitön hokeminen. Sankaruuteen on Suomessa totuttu liittämään omapäisyyden, omintakeisuuden ja peräänantamattomuuden piirteitä.

Mutta entä kirjan varsinainen sanoma? Mitä relevanttia Jussi T. Koski on pystynyt lausumaan infoähkystä ja tietoyhteiskunnasta? Ehkä painavimmat näkökohdat liittyvät juuri informaation liikatarjonnan esittelyyn ja infoähkyn ennalta ehkäisyyn. Informaation tarjonta on kasvanut viime vuosikymmeninä määrällisesti valtaviin mittasuhteisiin. Koski ei turhaan pohdi yliopistojen merkitystä infoähkyn tuottajina. Ajatus ”kaiken relevantin aineiston” läpi kahlaamisesta jonkin tutkimushankkeen yhteydessä on täysin utopistinen. Tällaista ihannetta monien tieteiden piirissä kuitenkin ylläpidetään. Seurauksena on arvattavasti laajalle levinnyt huono omatunto puutteellisesta tai lähes olemattomasta kirjallisuuden seuraamisesta.

Kirjan ensimmäisessä artikkelissa Koski selostaa joukon infoähkyn ehkäisymenetelmiä. Pari ensimmäistä käsittelee juuri aineiston valintaa. Ongelma on hyvin relevantti, sillä informaatoroskan tarjonta lisääntyy jatkuvasti ja varsinkin työssä käyvät ihmiset ovat kiihtyvän informaatiopommituksen kohteina. Roskan seasta olisi siis pystyttävä seulomaan potentiaalisesti käyttökelpoinen aineisto ja siitä poimi- maan ne muutamat harvat tietolähteet, joihin käytettävissä olevan ajan puitteissa on mahdollista perehtyä. Ongelman mittasuhteet tunnetaan hyvin kirjastojen ja tietohallinnon työssä.

Koski siteeraa tässä yhteydessä Leif Salmenin kirjaa, jossa kerrotaan Göran Schildtin ja Georg Henrik von Wrightin opiskeluvuo- sinaan tekemästä päätöksestä olla koskaan lukematta päivälehtiä ja viikkolehtiäkin vain seisten (s. 38). Oman muistamani mukaan von Wright kertoi joskus TV-haastattelussa, että hän käyttää päivälehti- en lukemiseen enintään 5 minuuttia. Se onkin helppo ja tehokas tapa suojaautua tietyn tyyppistä informaatoroskaa vastaan.

Päivä- ja viikkolehtien lukeminen on hyvin keskeinen kysymys lu- kemisen aikabudjetin kannalta. Esimerkiksi vakavien filosofisten ja sosiologisten ongelmien pohtimiseen ei päivälehdistä löydä mitään aineistoa. Ne ovat informaatoroskaa tyyppillisimmillään. Päivälehtien lukeminen varhain aamulla, jolloin ne pirullisen oivalletusti jaetaan, vie ajan vaativamman tekstin lukemiselta ja hajottaa mielenrauhan koko päiväksi. Nykyinen työtahti ja työpaikoilla vallitseva painostava ilmapiiri pitävät puolestaan huolen siitä, että hyvin harvat pystyvät enää iltaisin mihinkään vaativiin henkisiin ponnistuksiin. Jos siis jo- tain vaikeatajuista aikoo lukea, se on tehtävä heti aamulla, jolloin aivot ovat virkeimmillään. Päivälehdet on päättäväisesti jätettävä lukematta.

Oppimisesta, opettamisesta ja tiedosta Koskella on runsaasti hy- viä kommentteja ja sitaatteja. Oikea suhtautuminen tietoon ja oppi- miseen on parasta mahdollista infoähkyn ennaltaehkäisyä. Herbert Simonin tavoin tietoa pitäisi käsitellä ”etsimistä, järjestämistä ja käsittelemistä kuvaavana verbinä, ei tiedon omistamiseen viittaavana substantiivina” (s. 40). Tietoon ei liity perille pääsemisen näkökul- maa. Tieto on aina matkalle lähtemistä ja tuntemattomille seuduille etsiytymistä.

Tieto ja oppiminen ovat myös lepoa, hiljaisuutta ja joutilaisuut- ta. Useat Kosken viittaamat tutkijat, taiteilijat ja kirjailijat ovat eri

ilmaisuin korostaneet ”kiireettömyyden viisautta” (s. 42–44). Ajatuksen joutilaisuus saattaa joskus ilmetä ulkonaisen aktiivisuuden muodossa. Jokainen henkistä työtä tekevä aviomies tietää, että astioiden tiskaaminen sinä aikana, kun vaimo katsoo Kauniita ja rohkeita, on mitä hedelmällisintä aikaa uusien ideoiden herättelemiseksi.

Kirjan sivulta 91 löytyy kokonaisuudessaan sähköpostiviesti, jonka on lähettänyt opettajana toimiva Kosken ystävä. Se suhteuttaa suorasukaisella tavalla tietoyhteiskuntaa koskevan vouhotuksen opettamisen arkielämän realiteetteihin. Sivun 94 kommentit (Sivistyksen barometristä) jatkavat hyvin viestin ajatuksia. Kommenttien mukaan ”innostava ja laadukas oppiminen syntyykin aina oppijan lahjakkuutta ja vahvuuksia vahvistamalla, ei pelkästään heikkouksia häpeämällä eikä ensisijaisesti oppijan puutteita ja virheitä korjaamalla”. Oman kokemukseni mukaan ainakin poikalypseot 1950- ja 1960-lukujen taitteessa keskittyivät oppilaiden henkiseen nujertamiseen ja nöyryyttämiseen. Jokaisessa muistamassani koulukiusaamistapauksessa opettajat olivat aktiivisesti osallisina – rehtori aktiivisimpana.

Tieteidenvälisyydestä kirjoittaessaan Koski viittaa mm. omaan Gadamer-aiheiseen väitöskirjaansa, Hessen *Lasihelmipeliin* ja Pirsigin kirjaan *Zen ja moottoripyörän kunnossapito*. Ehkä juuri Lasihelmipelin idea on ollut innoittamassa rohkeisiin rinnastuksiin ja uusien näkökulmien etsimiseen. Sillä rohkeasta kirjasta on todella kysymys. Kun opetusministeriön palveluksessa oleva kasvatustieteen tohtori ja OTKULTTI:n (Opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin tietoyhteiskuntaneuvottelukunta) pääsihteri kirjoittaa suorasukaiseen sävyyn informaation liikatarjonnasta ja korostaa hiljaisuuden, mietiskelyn ja syventymisen merkitystä, hän on lähes jokaisessa lauseessa ristiriidassa vallitsevan, laitetekniikkaa, kaupallisuutta ja eksponentiaalista kasvua korostavan ajattelutavan kanssa.

Ihmistä, luovuutta ja filosofiaa koskeva osuus kuuluu kirjan kiehtovimpiin. Luovuutta käsittelevä artikkeli perustuu pääosin Chicagon yliopiston psykologian professori Mihaly Csikszentmihalyin kahteen kirjaan. Niistä vanhempi käsittelee optimaalista kokemusta (*flow*) ja sitä on esitelty aikaisemmin myös suomen kielellä. Uudemman kirjan nimenä on yksinkertaisesti *Creativity* eli Luovuus.

Luovuuden ja sen hyödyntämisestä syntyvän *flow*'n kokemuksen käsittely on tietoyhteiskuntaa koskevan keskustelun tärkeimpiä kysymyksiä. Luovien ihmisten tutkimisella päästään ihmisenä olemisen perimmäisten kysymysten äärelle. Kosken esittelemät ajatuk-

set pakottavat sekä hiljentymään että nöyrytymään suuren mysteerin edessä. Luovuutta koskevat tutkimukset yhdenmukaisella tavalla todistavat siitä, että ihminen saavuttaa kestävimmit onnen tunteensa pitkäaikaisten, vaativien ponnistusten johtaessa johonkin tekijälleen merkitykselliseen lopputulokseen. Ponnistelun täsmällisellä luonteella ei ole suurta merkitystä. Ponnistelu voi olla henkistä tai ruumiillista.

Luovuuden psykologia on jyrkässä ristiriidassa kaiken sen kanssa, mitä suomalaisessa yhteiskunnassa liitetään tulosjohtamiseen ja sen ilmenemismuotoihin kiristyvänä kirjallisena raportointina, määrällisesti mitattavina suoritteina ja pelkästään rahallisesti arvioitavana kokonaistuloksena. Mitä kovaotteisemmaksi tulosjohtaminen muodostuu, sitä kauemmaksi ajaudutaan optimaalisen kokemuksen mahdollisuudesta ja luovuuden kehittymisen edellytyksistä.

Kysymys luovuudesta on samalla kysymys aidon tietoyhteiskunnan ytimen luonteesta. Mielestäni tietoyhteiskuntaa ei voi rakentaa sen varaan, että keksimällä keksitään uusia kuluttamisen tapoja ja tuotetaan niihin markkinoilla levitettäviä hyödykkeitä ja haitakkeita, joita kukaan ei alun alkaenkaan ole koskaan tarvinnut. Tältä pohjalta eurooppalaista tietoyhteiskuntaa kuitenkin suunnitellaan. Jos tietoyhteiskuntaa kehitettäisiin luovuuden psykologian pohjalta, jokaista kannustettaisiin panemaan koetukselle kaikki luovat voimavaroinsa. Jokaisen edellyttäisiin tekevän sitä, mistä eniten pitää ja niin paljon kuin vähänkin jaksaa. Yleisenä tavoitteena tulisi olla hyvinvoinnin edistäminen ja pahoinvoinnin vähentäminen. Nyt monilla työpaikoilla tavoitteet on asetettu lähes vastakkaisella tavalla.

Keskustelun jatkaminen

Lyhyt esittely ei tee oikeutta Kosken kirjan monitahoisuudelle. Kirjaa voisi siteerata minkä otsikon alta tahansa ja jatkaa keskustelua omilla kokemuksilla ja kommentteilla. Kirjoittajan lukeneisuus ja uskoakseni ilkkurinen älykkyys tekevät tekstistä nautittavan.

Monet kirjan artikkeleista on alun perin kirjoitettu esitelmiksi, luennoiksi tai artikkeleiksi. Koski on kuitenkin muokannut tekstit uudelleen kirjaa varten. Tekstien alkuperä selittää joidenkin keskeisten sitaattien toistumisen. Toisto ei kuitenkaan ole häiritsevää. Sitaatit on valittu huolella ja ne ryydittävät herkullisella tavalla muuta tekstiä. Artikkeleina aiemmin julkaistujen tekstien alkuperä olisi kuitenkin

kin kannattanut mainita – vaikka vain siksi, että kiinnostunut lukija tietäisi, mistä Jussi T:n uudempia juttuja voisi etsiä.

Kirjaa lukiessani yritin välillä miettiä, missä asiassa olisin eri mieltä. Toivottavasti en kompromettoi OTKULTTI:n pääsihteeriä toteamalla, että en pystynyt havaitsemaan mitään keskeistä erimielisyyden aihetta. Kokemus on hyvin harvinainen.

Kirja pursuaa teräviä heittoja ja sitaatteja, jotka hyvin kattavat tietoyhteiskunnan keskeisimmän problematiikan. Kyse on silti enemmän avauksesta kuin analyysistä tai johtopäätöksistä. On syytä toivoa, että kirjan sisältämän ilotulituksen hengessä – aitoon kastalialaiseen traditioon nojaten – kirjan ideoista käydään railakasta ja terävää mutta samalla hilpeää ja ymmärtävää väittelyä. Toivottavasti mahdollisimman moni ottaa siihen osaa.

Seuraavaksi toivon Jussi T. Kosken paneutuvan sellaisen kirjan kirjoittamiseen, jossa teemojen määrä on selvästi rajallisempi ja sitaatit viitteellisempiä mutta jossa kirjoittajan omat näkemykset tulevat rauhallisemmin ja perustellummin esille. Koskella on koulutuksensa, kirjoittamisen taitonsa ja työtehtäviensä puolesta siihen sekä ainutlaatuiset edellytykset että suoranainen velvollisuus.

Palaan vielä lopuksi kysymykseen kirjan sanomasta ja sen tärkeimmästä annista. Informaation ja ehkä tiedonkin tasolla kirjan anti koskee tietoyhteiskunnan olemusta ja sen toteuttamisen riskejä. Infoähky kaikkinne sivujuonteineen on riskeistä ilmeisin. Ymmärryksen ja viisauden tasolla kirjan anti voidaan tiivistää toisella tavalla. Haluaisin viitata tässä Kosken siteeraamaan *Lasihelmipeliin* ja kysyä samalla, mikä on Lasihelmipelin sanoma? Hessen pääteoksen surullisessa ja ylevässä loppukohtauksessa Magister Ludin tehtävät jättänyt Josef Knecht hukkuu uintiretkellä, jolle hän on lähtenyt nuoren ja ylimielisen oppilaansa, Titon kanssa. Titon ajatukset ovat siteeraamisen ja syventymisen arvoisia.

”Voi surkeus, Tito ajatteli, olen syypää hänen kuolemaansa! Vasta nyt, kun Titon ei enää ollut tarpeen varjella ylpeyttään eikä tehdä vastarintaa, hän tunsu kipeässä pelästyneessä sydämessään, miten paljon hän jo oli tuosta miehestä pitänyt. Kun hän kaikesta huolimatta ei voinut olla katsomatta itseään osasylliseksi mestarin kuolemaan, hänet valtasi pyhänä väristyksenä aavistus, että tämä syllisyys muuttaisi hänet ja hänen elämänsä ja vaatisi häneltä paljon enemmän kuin hän

oli siihen mennessä koskaan vaatinut itseltään.” (Hesse 1943, s. 410)

Jos siis viedään äärimmilleen kysymys siitä, mitä todella jää jäljelle ihmisen erilaisista ponnisteluista kulttuurin kehityksen ja henki-
sen kasvun mielessä, on selvää, että kyseessä ei ole jokin yksittäinen
informaation viipale eikä edes hyvin huollettu informaatiovaranto.
Se mikä ainoastaan jää jäljelle, on eräänlainen viestikapula, haas-
te tai vähimmillään innoituksen kipinä. Se on se arvokkain asia,
jonka Kosken kirja meille lukijoille antaa: veloitteen omiin henki-
siin ponnistuksiin; veloitteen keskustelun jatkamiseen. Se on ainoa
asia, jonka myös Tito perii opettajaltaan: ei informaatiota, ei tietoa,
vaan värisyttävän aavistuksen veloitteesta, joka ”muuttaisi hänet
ja hänen elämänsä ja vaatisi häneltä paljon enemmän kuin hän oli
siihen mennessä koskaan vaatinut itseltään”.

Lähdeluettelo

Hesse, Hermann (1972 [1943]). *Lasihelmipeli. Magister ludi Josef Knechtin elämän kuvaus ja Knechtin jälkeenjääneet kirjoitukset julkaissut Hermann Hesse*. Suomentanut Kai Kaila. Helsinki: Kirjayhtymä.

Koski, Jussi T. (1998). *Infoähky ja muita kirjoituksia oppimisesta, organisaatioista ja tietoyhteiskunnasta*. Jyväskylä: Gummerus.